

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ
FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS

UOT 372.881.111.1

Fəridə Məşi qızı Hüseynova
Azərbaycan Respublikasının Pedaqoji Universitetinin müəllimi
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ DİNLƏYİB-ANLAMA BACARIQLARININ
QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Фарида Маши гызы Гусейнова
преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета
доктор философии по педагогике,

ОЦЕНИВАНИЕ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Farida Mashi Huseynova
teacher at Azerbaijan State Pedagogical University
doctor of philosophy in pedagogy

ASSESSING LISTENING SKILLS IN TEACHING ENGLISH

Xülasə. Məqalə ingilis dilinin tədrisində universitetin I-II kurs tələbələrinin dinləyib-anlama bacarıqlarının qiymətləndirilməsindən bəhs edir. Dinləyib-anlama ingilis dilində tələb olunan dörd bacarıqdan biridir. Dinləmə mətnlərin, təlimatların, hekayələrin və ya şeirlərin tələbələr tərəfindən sinifdə ingilis dilində öyrədilməsində hər hansı digər anlayışları başa düşməsinə aiddir. Ali təhsildə tələbələrin dinləyib-anlama bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə marağın olmasına baxmayaraq, bu sərəştənin qazanılmasında kifayət qədər çatışmazlıqlar vardır. Müşahidələr sübut edir ki, müəllimlərin təlimdə dinləyib-anlama bacarıqlarını təkmilləşdirən qiymətləndirmə tapşırıqlarının düzgün seçiminə ehtiyacı vardır.

Bu məqsədlə məqalədə dinləyib-anlamanın qiymətləndirilməsinin məqsədlər, əhəmiyyəti geniş izah edilmiş, qiymətləndirmə alətlərinin tətbiqi metodikası şərh edilmişdir.

Açar sözlər: *dinləyib-anlama, qiymətləndirmə vasitələri, testləşmə*

Резюме. В статье рассматривается оценивание навыков аудирования студентов 1-2 курсов вуза при преподавании английского языка. Понимание на слух является одним из четырех навыков, необходимых в английском языке. Аудирование относится к пониманию учащимися текстов, инструкций, рассказов или стихов в аудитории в процессе преподавания английского языка. Хотя в высшем образовании существует интерес к развитию у студентов навыков аудирования и понимания, в приобретении этого навыка есть существенные недостатки. Наблюдения показывают, что учителям необходим правильный выбор заданий по оцениванию для улучшения навыков аудирования и понимания в процессе обучения.

С этой целью в статье объясняется цель и важность понимания на слух, а также излагается методология применения средств оценивания.

Ключевые слова: *аудирование, средства оценивания, тестирование*

Summary. The research article devoted to the assessing 1-2 year students' listening skills in teaching English at the university. Listening is one of the four skills in teaching English. This skill refers to students' understanding of texts, instructions, stories, or poems in the classroom when they teach English in class. Nevertheless there is great interest in developing students' listening skills in higher education, there are significant challenges in the acquisition of this skill. Observations show that teachers need the right choice of

assessment tasks to improve their listening skills in learning process. Research article explains the purpose and importance of listening comprehension, and explains the methodology of applying assessment tools.

Key words: *listening comprehension, assessment tools, testing*

Dinləmə səriştəsi universal olaraq digər səriştələrdən “daha yüksək” hesab edilir. Dinləyib-anlama səs dalğalarının qulaq vasitəsilə qəbul edilməsi və sinir impulslarının beyinə ötürülməsinin psixomotor prosesidir. Bundan əlavə, səmərəli dinləmə sonda axıcı nitqin yaranmasına səbəb olur. Auditoriyada tələbələr həmişə danışmaqdan daha çox dinləyirlər. İngilis dilini öyrənməkdə dinləmənin əhəmiyyətini qiymətləndirmək çətin deyil. Bəzən bu bacarığın qiymətləndirilməsi məqsədə ximətə etmir, tapşırıqların seçimində çəşqınlıq yaranır, müəllimin qeyri-rəsmi, planlaşdırılmamış və intuitiv şəkildə həyata keçirməsi ilə nəticələnir və lazım olan bacarıqlar sistemsiiz şəkildə qiymətləndirilir.

Dinləmək ən vacib ünsiyyət bacarığıdır. İngilis dilinin tədrisi prosesində tələbələrin 70-80%-i müxtəlif dinləmə situasiyalarında iştirak edirlər, lakin əksər tələbələrin dinləmə bacarıqları gözlənilən səviyyədə olmur. Məlum ol-muşdur ki, dinləmənin az olması tələbələrin dinləməyə hazır olması, vaxt və ya materialın olmaması ilə əlaqədar ola bilər. Bundan əlavə, təlimdə müəllim qarşı tərəfə özünün yaxşı dinləyici olub-olmaması bacarığını tətbiq etməkdə çətinlik çəkir. Riçard qeyd edir ki, (Richards, 1993) “*Dinləmək əsas dil bacarığıdır, lakin xarici dil müəllimləri tərəfindən çox vaxt buna məhəl qoyulmur.*”

İngilis dilinin tədrisində universitetə yeni-cə daxil olmuş tələbələrin dinləyib-anlama bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün bir sıra amillər

vardır. Burada imtahan verən tələbələrin ehtiyac-larının nəzərə alınması, onların dinləmə bacarıqları haqqında tapşırıqların və testin növü, uyğun və dəqiq nəticə əldə etməsi bu bacarıqları qiymətləndirilməsində ən uyğun yollardır. Dinləmə həyati bacarıq olsa da, onu qiymətləndirmək çox vaxt çətin olur. Danışiq dilindən fərqli olaraq dinləmə bir sıra unikal xüsusiyyətlərə malikdir. İngilis dilində danışiq faktorlarının, səs tonunun, danışanın istifadəsinin intona-siyası, ritm və fon səs-küyünün qiymətləndirilməsi tələbələrə nitq prosesinin mənasını anlamağa kömək edir.

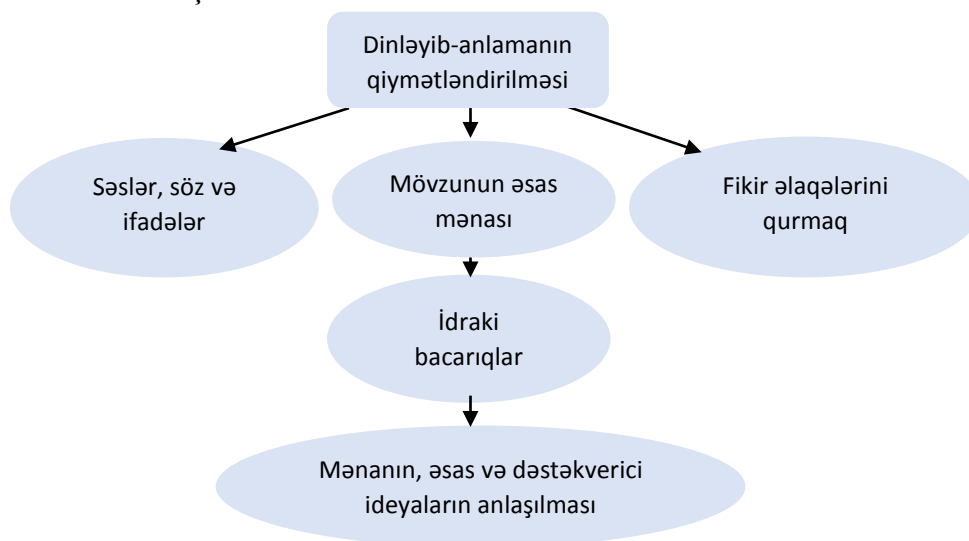
Niyə dinləmək ən çox istifadə olunan bacarıq hesab olunur?

Dinləmə, beyinin eşitdiyi səslərdən məna qurmasına imkan verən bir prosesdir. Lakin bu, birbaşa müşahidə oluna bilməyən daxili prosesdir. Bu o deməkdir ki, dinləmə zamanı tələbənin müəyyən bir vəziyyətdə bacarıqlardan səmərəli istifadə edib-etmədiyini, hansı dinləmə strategiyalarından istifadə etməsi, hansı məlumat mənbəyinə üstünlük verməsində hansı problemlərlə üzləşdiyini bilmək olmur və bu zaman qiymətləndirmə çətinləşir.

Məlumdur ki, mövzunu anlamadan ünsiyyət qura bilmərik.

1. Dinləyib-anlamanın qiymətləndirilməsi istiqamətləri

Hansı fəaliyyətlər öyrənmələrin eşitdiklərini anlamağa kömək edir?

Sxem 1. Dinləyib-anlamanın qiymətləndirilməsi elementləri

Sxemdən məlum olur ki, istənilən mətnin dinlənilməsində əvvəlcə eşitdikləri fikirlərdə dil *səsləri* olub olmadığını yoxlanılmalı, sonra bu səslər bildikləri *sözlərlə* uyğunlaşdırılır. Sonra *onları*, yəni *sözləri ifadələr* şəklində qruplaşdırmaq lazım gəlir. Bu fəaliyyət *mövzunun* nə olduğunu müəyyən etməyə kömək edir. Nəhayət, eşitdikləri və düşündükləri fikirlər arasında əvvəlki biliklərlə *əlaqə* qurulur (sxem 1). Beləliklə, tapşırıqlar dilin real həyatda istifadəsini əks etdirməyə çalışmalıdır. Bu məqsədlə, aşağıdakı dinləyib-anlamı qiymətləndirən tapşırıqların növlərini qeyd edin:

- *Mətni dinləyin və sözü seçin;*
- *Mətni dinləyin və sözləri düzgün yazın;*
- *Mətni dinləyin və verilən vaxt ərzində şərh edin;*
- *Kontekstdən naməlum sözlərin mənasını çıxarın;*
- *Mətni dinləyin və düzgün cavablandırın;*
- *Mətni dinləyin və əsas fikirləri müəyyənləşdirin;*
- *Mətni dinləyin, danışmaq və ya yazı ilə ümumiləşdirin;*
- *Mətni dinləyin və tələffüz üzrə tapşırığı yerinə yetirin;*
- *Mətni dinləyin və məzmunu verilmiş şəkillə uyğunlaşdırın.*

Dinləyib-anlamada tətbiq edilən testlər qiymətləndirmənin alt hissəsidir. Bu bacarığı ölçən test, metod və ölçmə anlayışlarına diqqət yetirməklə, müəyyən bir sahədə bir tələbənin qabiliyyətini və ya biliyini ölçmək mümkün olur. Testlər qeyd olunan bacarıqların əldə olunması üzrə müəyyən edilmiş qiymətləndirmə rubrikalarına malik alətlərdir. Qiymətləndirmə müəllim tərəfindən bir sıra qiymətləndirmə fəaliyyətlərini özündə birləşdirən davamlı pedaqoji prosesdir. Tələbə suala cavab verəndə, şərh təklif edəndə və ya yeni söz və ya quruluşu sınaqda müəllim şüuraltı olaraq tələbənin fəaliyyətini qiymətləndirir. Tələbənin yazılı işi, qeydlərdən və ya qısa cavablardan esselərə qədər qiymətləndirilir.

İngilis dilində dinləyib-anlama bacarıqlarının qazanılmasında müəyyən prinsiplər mövcuddur ki, bunlar obyektiv qiymətləndirməyə xidmət edir.

Dinləyib-anlamada qiymətləndirmə prinsipləri. Dinləyib-anlama bacarıqlarının qiymət-

ləndirilməsində müəyyən prinsiplərin tətbiqi çox vacibdir. İlk prinsip dinlənilən audiomaterialın səs tempi və ya sürəti normalara uyğun olmasıdır və bu normaların səmərəliliyinin əldə olunmasında rolu vardır. Bəzən CD və ya audio materialda zəif dinamik varsa və ya sürət davamlı olaraq dəyişirsə, yəni səs tempi daha sürətli və ya yavaş gedirsə, bu faydasız dinləmə hesab olunur.

İkinci prinsip, müəllim və tələbələrin dinləməyə hazır olması prinsipidir. Müəllim audiomaterialı özü əvvəlcə dinləməli, materialın sonuna qədər ortaya çıxan hər hansı bir problem, səs-küy, vurğu və s. yoxlamalı, tələbələrini dinləməyə hazırlamalı və onları qiymətləndiriləcək meyarlarla təmin etməlidir. Bu o deməkdir ki, tələbələr mövzu ətrafında olan sözlərdən məlumatlı olmalı, şəkillərə baxmalı, mövzunu müzakirə etməli və oxumalıdır.

Üçüncü prinsip tələbələrin unuduqları məlumatı möhkəmlətmək üçün onu yenidən eşitməyi istəməsidir. Bəzən onların mətni dəfələrlə dinləməsinə ehtiyacı olur. İlk dinləmə tələbələrə materialın necə səslənməsinə fikir vermələri üzrə diqqətin ölçülməsi nəzərdə tutulur. Bu meyar sonradan onlarda effektiv dinləmə verdiyi yaradır. Beləliklə, sonrakı dinləmə tələbələr üçün daha asan olur.

Növbəti prinsip, tələbələrini təkcə dilə deyil, dinləmənin məzmununa cavab verməyə təşviq etməkdir. Oxuda olduğu kimi, dinləmə təcrübəsinin də ən vacib hissəsi mətnin mənasını, əsas məzmununda nəyin nəzərdə tutulmasının tələbələrə hansı təəssüratın yaranmasını aşkar etməkdir.

Beşinci prinsip, müxtəlif dinləmə mərhələləri fərqli dinləmə tapşırıqlarının tətbiqidir. Aydın ki, dinləmə mətni üzrə meyarlar olduğundan, tələblər fərqli dinləmə mərhələlərini keçməli və fərqli tapşırıqları yerinə yetirməlidir. Lüğəti zəif olan, sözləri səslərinə görə düzgün seçə bilməyən tələbə dinləmədə daha çox lüğət üzrə tapşırıqların həllinə qoşulur.

Son prinsip, müəllimlərin dinləmə mətnlərindən səmərəli istifadəsinə aiddir. Əgər müəllim tələbələrə dinləmə tapşırığına vaxt və emosional enerji sərf etməyi xahiş edərsə, bu audiomaterialdan istifadə etmək məntiqli hesab edilir. Mətnin kompüterdə ilkin səsləndirilməsindən sonra müəllim mövzunu, situasiyanı, səs yazısını yeni

fəaliyyət üçün istifadə etməzdən əvvəl onu digər fəaliyyətlərdə təkrar səsləndirə bilər.

Dinləmənin qiymətləndirilməsində isə bu mikro və makro bacarıqlar sınaq meyarına çevrilə bilər. Jack Richards (1983) dinləmə bacarıqlarının hərtərəfli taksonomiyasını təqdim edərək, ilk olaraq cümlə səviyyəsində bacarıqların yoxlanılmasını təklif edir. Richards və digər mənbələrdən səmərəli dinləmə strategiyaları əldə etmələri üçün Mikro və makro bacarıqların qiymətləndirilməsini əsas tutur. Akademik müəhazirələr kimi monoloqları dinləmək kimi daha az interaktiv nitq formalarına əlavə, daha spesifikasiq mikro və makro bacarıqlar daxildir.

Dinləyib-anlamada qiymətləndirmə üzrə mikro bacarıqlar:

1) Qısamüddətli yaddaşda dilin müxtəlif uzunluqlu hissələrini saxlamaq;

2) İngilis dilinin fərqli səsləri arasında fərq yaratmaq;

3) İngilis vurğu modellərini, vurğulanmış və vurğulanmamış mövqələrdə olan sözləri, ritmik quruluşu və onların siqnal məlumatındakı rolunu tanımaq;

4) Sözlərin kiçildilmiş formalarını təyin etmək;

5) Söz sərhədlərini ayırd etmək, əsas sözləri seçmək;

6) Söz sırası nümunələrini və onların əhəmiyyətini şərh etmək;

7) Müxtəlif çatdırılma dərəcələrində nitqi emal etmək;

8) Fasilələri, xətalara, düzəlişləri və s. əhəmiyyətli edən nitqi emal etmək;

9) Qrammatik sözlərin təsnifatını (isim, fel və s.) tanımaq;

10) Qrammatik cəhətdən zaman, uzlaşma, cəmləşmə üzrə nümunələr və elliptik formaları seçmək;

11) Cümlənin tərkib hissələrini aşkar edib əsasları ayırmaq;

12) Mətdə kiçik tərkib hissələri tanımaq;

13) Müəyyən bir mənanın müxtəlif qrammatik formalarda ifadə olunma biləcəyini qəbul edin.

Dinləyib-anlamada qiymətləndirmə üzrə makro bacarıqlar:

1) Danışıq nitqində birləşdirici vasitələri tanımaq;

2) Vəziyyətlərə, iştirakçılara, məqsədlərə görə nitqlərin kommunikativ funksiyaları seçmək;

3) Real təcrübələrdən istifadə edərək vəziyyətləri, iştirakçıları, məqsədləri çıxarmaq;

4) Təsvir edilən hadisələrdən, fikirlərdən və s.-dən nəticələri proqnozlaşdırmaq;

5) Hadisələr arasında əlaqələri çıxarmaq, səbəb və nəticələri azaltmaq və əsas fikir, dəstəkləyici ideya, yeni məlumat kimi əlaqələri aşkar etmək;

6) Məlumat vermək, ümumiləşdirmək və nümunə göstərmək;

7) Nəzərdə tutulan mənalara fərqləndirmək;

8) Açar sözlərin aşkarlamaq, kontekstdən sözün mənasını təxmin etmək və başa düşmək.

Dinləmə növlərinin mikro və makro bacarıqların qiymətləndirilməsi

Qiymətləndirmək istədiyimiz şeyi nə qədər dəqiq müəyyənləşdirə bilsək, nəticəmiz bir o qədər etibarlı olacaq. Qiymətləndirmə metodu kimi tapşırıqlar, digər test formatları adətən müxtəlif səviyyələrdə istifadə olunur. Dinləməni qiymətləndirmək üçün istifadə edilə biləcəyimiz test formatları aşağıda qeyd olunmuş formada tərtib edilə bilər:

a) canlı oxunan mətnə qulaq asmaq;

b) audio və ya səs yazısına qulaq asmaq;

c) imulyasiya edilmiş canlı müzakirəyə və ya söhbətə qulaq asmaq;

ç) ən yaxşı cavabı seçməklə və ya cavab yazmaqla suallara cavab vermək.

Dinləyib-anlamada qiymətləndirən tapşırıq nümunələrini nəzərdən keçirək:

1. *İntensiv (intensive) dinləmə tapşırıqları*

– Fonemik cütlərin fərqləndirilməsi: grass – glass; leave – live;

– Morfoloji cütlərin fərqləndirilməsi. *Məsələn:* miss – missed;

– Vurğulu nümunələrin fərqləndirilməsi. *Məsələn:* We can go; we can't go;

– Parafrazın tanınması: *Məsələn:* I live in Japan; I am Japanese;

– Sözlərin təkrarlanması.

2. *Cavab verən (responsive) dinləmə tapşırıqları:*

– Sual: Where does Jack live? (Müxtəlif seçimli cavablarda)

– Sual: How do you study? (Açıq sual)

– Sual: Hello, it is fine today. (tamamlama testi)

3. Seçilmiş (*selective*) dinləmə tapşırıqları:

- Mətni dinləmə (boş yerləri doldurur);
- şifahi məlumat ötürülməsi (şifahi cavab verirlər);
- Şəkilli məlumat ötürülməsi (bir şəkil seçirlər);
- Diaqramın tamamlanması (şəbəkədə düzgün şərh edirlər).

Dinləyib-anlama üzrə qiymətləndirmə dinləmə dərslərinin tərtib edilməsi, onların həyata keçirilməsi pedaqoji prosesin tərkib hissəsidir və uğurları qiymətləndirir. Dinləmə fəaliyyətində qiymətləndirmə komponentləri olmasaydı, məqsədlərə nail olmağı müəyyən etmək çətin ola bilərdi. Dinləməyi qiymətləndirmək üçün müvafiq

səviyələrin və qiymətləndirmə üsullarını və mikro və makro bacarıqları nəzərə almalıyıq.

Problemin aktuallığı. İngilis dilinin tədrisində tələbələrin dinləyib-anlamaya olan marağı müasir prinsiplərə əsaslanır və burada qiymətləndirmə tapşırıqlarının düzgün seçimi tələblərdə effektiv dinləməni inkişaf etdirir.

Problemin elmi yeniliyi. Ali təhsil səviyyəsində dinləyib-anlamada mikro və makro bacarıqlara əsaslanan tapşırıqların sistemli şəkildə tədrisdə tətbiq edilməsi nümunələrlə əsaslandırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Problemin praktiki əhəmiyyəti ingilis dilinin tədrisində dinləyib-anlamanın düzgün qiymətləndirilməsi proqram tələblərinə uyğun yerinə yetirilir və bu fəaliyyətin qiymətləndirilməsi üzrə tapşırıq və test nümunələri təlimdə səmərəli şəkildə tətbiq edilə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Bowers, C, Husain, H & Katelin, P. (2014). Assessing and improving listening skills: a test of two theories.
2. Brown. 2007. Teaching by Principles. San Francisco State University. Third edition. Harmer, Jeremy. 1998. How to Teach English Longman: Addison Wesley, First Published
3. Douglas, H. Brown. 2004. Language Assessment: Principles and Classroom Practices New York: Pearson Education. Douglas,
4. Priyanvada. A. (2018). Technique for Assessing Listening. The TESOL encyclopedia of English language teaching.
5. Richards, J. Listening Comprehension: Approach, design, procedure. (TESOL Quarterly, 17. p. 220-221)

E-mail: feridehuseyhova21@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok, prof. D. İsmayılova*
ped.ü.fəls.dok. I. Cavadov

Redaksiyaya daxil olub: 20.05.2022.